

Introducció

Part II

3. La variació dialectal: El Diccionari de tots els territoris de llengua catalana

Construir la preceptiva d'una llengua implica inescapablement triar, en un procés particularment compromès i difícil, en què cal ésser conscients que tota la variació no hi cap, ni la geogràfica, ni la social, ni la individual. La tasca de selecció suposa el sacrifici de moltes solucions, que, tanmateix, són vives i objecte de consideració i estudi en la dialectologia, en l'anàlisi dels registres, etcètera. Sobretot pel que fa a la inclusió de les formes que singularitzen territorialment els parlars catalans, s'ha d'ésser especialment sensible, perquè, dels resultats, en depèn que el col·lectiu senti com a seves les opcions normatives elegides; cap dels grans dialectes no pot ésser ignorat ni menyspreat, a partir dels criteris de l'extensió i la vitalitat de les formes i també de llur caràcter emblemàtic en el territori corresponent. N'ha de sortir un recull lexicogràfic que, sense constituir un diccionari dialectològic, identifiqui tots els parlants sense excepció. La unitat de qualsevol llengua es plasma en la preceptiva mitjançant la presència adequada de la variació que la caracteritza; els desequilibris atempten contra aquesta unitat, tant si actuen per defecte com si actuen per excés.

Això admès, convé que es recordin aquí els mots de Carles Riba en el prefaci a la segona edició del *Diccionari* de Pompeu Fabra: «tothom que sense un mínim d'informació en qüestions de llenguatge consulta un diccionari, especialment si és d'Acadèmia, tendeix a creure, per una banda, que és de llei tot allò que hi és inclòs, i interdit tot allò que no hi troba; i per altra banda, que qualsevol mot o locució del dialecte natiu que ell usa, hi hauria de figurar com a vivent que és» (RIBA, Carles, «Prefaci a la segona edició», a *Diccionari general de la llengua catalana*, 1954, p. XV).

És prou conegut que la llengua catalana és especialment unitària en el conjunt de les llengües germanes romàniques; és, per això, un idioma macrocèfal. Nogensmenys, els catalanoparlants tenen una actitud hipersensible respecte a la variació territorial, que no tenen els usuaris d'altres idiomes amb molta més diversificació. És fruit de distints i complexos processos històrics, culturals, de divisió administrativa i política. Això no obstant, totes les llengües avui tendeixen a sotmetre's al fenomen de l'anivellament, en el sentit que els sistemes de vida nous incrementen la intercomunicació, la qual genera una homogeneïtzació en perjudici del manteniment de trets diferencials; les tecnologies de la informació accentuen encara més aquest procés d'igualació.

Hom sap que l'establiment del registre general formal i culte d'una llengua pot fer-se a partir bàsicament de dos mètodes: l'unitarista o el composicional, és a dir, tenint en compte fonamentalment un sol dialecte, unitarista, o tenint en compte els més representatius, composicional. Cap de les dues possibilitats no és per si mateixa ni dolenta ni bona, tot depèn de quina llengua es tracta: en les comunitats en què les llengües tenen una variació molt marcada es tendeix al mètode unitarista; en les que no la hi tenen tant es tendeix al mètode composicional. Ningú que conegui prou la labor de Pompeu Fabra no pot negar que en l'elaboració de la gramàtica i del diccionari de la llengua catalana aplicà el criteri composicional. Altra cosa és que hom vulgui veure-hi reflectides determinades solucions dels dialectes propis que no hi són. I l'Institut d'Estudis Catalans ha heretat i no ha abandonat mai les línies del Mestre; ben al contrari, gràcies a una millor coneixença de la realitat variacional de la llengua, ha eixamplat constantment la seva presència en el diccionari normatiu, a partir dels criteris de la tradició i la popularitat, de l'extensió territorial, de facilitar la substitució d'una interferència, de l'aprofitament de matisos, de la coherència estructural.

Pompeu Fabra advertí, nogensmenys, dels perills de la dialectalització com a instrument separador, secessionista, producte de l'afluïxament del sentiment de pertinença a una mateixa única col·lectivitat lingüística. Ell tingué consciència que una cosa és la preceptiva, unitària, i una altra la descripció exhaustiva d'una llengua, multiforme: «A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura, veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua unitària literària filla d'un llarg i acurat treball de selecció i de fixació; i això s'esdevingué en les terres de llengua catalana, i els catalans tinguérem la nostra llengua nacional, on traspuaven a penes les diferències dialectals de la llengua parlada» (FABRA, Pompeu, *El català literari*, 1932, p. 76). Aquestes poques paraules

són una lliçó excel·lent sobre l'harmonia que ha de regnar entre variació i unitat, i sobre la discriminació que cal aplicar-hi; lliçó que no podem desaprendre si no és a costa del perill de fragmentació de la llengua nacional. Els capteniments intransigents en contra de la unitat solament poden conduir a la segregació.

Pel que fa a la variació diatòpica, en aquesta segona edició hom ha ampliat el nombre de lemes considerats dialectals —amb la consciència que estrictament tots ho són, per la qual cosa cap no en duu la marca, com he explicat—, basant-se en dos criteris principals: el de la coherència i el de la conveniència d'eixamplar-ne el repertori. Així, respecte al primer, com que en l'edició anterior es recullen els numerals **desset**, **devuit**, **denou**, del balear, és lògic que en la segona també hi constin els valencianismes **dèsset**, **díhuit** i **dènou**. En la morfologia, s'han introduït les formes dels demostratius valencians **eixe -a** i **este -a**, que completen la informació variacional de **eix -a** i **est -a**, respectivament. Quant a l'augment de presència de la variació, hom hi ha sumat altres mots que caracteritzen els parlars catalans, per exemple, els andorranismes **pitavola** 'papallona', **serenalla** 'sargantana', **donja** 'embotit'; els balearismes **escoar** 'escuar', la conjunció **idò** 'doncs', **perhom** 'per persona', compartit amb l'alguerès, **teringa** 'fila' o **blan -a** 'bla', aquest darrer compartit amb el País Valencià; el valencianisme **algorfa** 'golfa'; o la locució **cap de casa** 'golfa', pròpia del català nord-occidental (Andorra, Esterri d'Àneu, Bescaran, Sarroca de Bellera, Cubells, Massalió, Valljunquera).

Hom pot constatar que en alguns casos no es tracta de solucions lèxiques distintes, sinó de variants fonètiques d'altres, amb les quals comparteixen l'ètim: **eixe** respecte a **eix**, **este** respecte a **est**, **escoar** respecte a **escuar**, **blan** respecte a **bla**; la solució reforçada amb l'article d'origen àrab i amb el rotacisme de la líquida -/- **algorfa** respecte a **golfa**. O encara de formes que simplement han variat l'ortografia a conseqüència del fenomen de gramaticalització o de lexicalització, com és el cas de **perhom**.

A instàncies del Govern d'Andorra, s'han estudiat 59 propostes d'entrades, subentrades, accepcions, exemples, canvis de categoria gramatical, modificació de definicions i addició de valoratius, 42 de les quals han estat acceptades per a aquesta edició; hom ha considerat que les altres mereixen un estudi més entretingut. Com a entrades noves esmento **aute**, **padral**; com a accepcions noves, **batllia**; com a subentrades noves, **raonador del ciutadà**, dins l'article **raonador -a**, o bé **tabac espallat**, dins **tabac**¹; s'ha afegit la categoria gramatical **femení** a **copríncep copríncesa** i a **nunci núncia**; s'ha modificat la definició de **llevador**² **llevadora**; s'ha modificat la definició i hi ha hagut una addició de valoratiu en l'article **veguer veguera**.

La Secció Filològica ha comptat sempre amb una àmplia representació territorial de la variació diatòpica principal de la llengua catalana, sense excloure ni la Franja de Ponent ni l'Alguer ni Andorra. Aquesta realitat respon a la voluntat d'acomplir adequadament les funcions que té encomanades: establir l'ortografia, confegir la gramàtica i el diccionari per a tots els territoris de la llengua catalana sense excepció. La presència important d'especialistes d'arreu del domini lingüístic català hi assegura que tota la tasca de fixació preceptiva ortogràfica, gramatical i lèxica pugui ésser acceptada pel conjunt de les terres de parla catalana, sense que cap se n'hagi de sentir injustament marginada. En suma, el **DICCIONARI DE LA LLENGUA CATALANA** de l'Institut d'Estudis Catalans és, des de la primera edició, el diccionari per a tots els catalanoparlants.